

УДК 005.934:378

<https://doi.org/10.31713/ve1202510>

JEL: H52; I20; I22; O15

Миколюк А. М. [ORCID ID: 0009-0001-6490-4768],

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,

Савіна Н. Б. [1; ORCID ID: 0000-0001-8339-1219],

д.е.н., професор

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

У статті досліджено проблеми і перспективи формування системи управління економічною безпекою закладів вищої освіти в умовах турбулентності. Оглянуто літературні джерела за вказаною проблематикою. Проаналізовано сутність економічної безпеки закладів вищої освіти. Наведено систему управління економічною безпекою вітчизняних закладів освіти, що базується на тріаді ключових індикаторів. Констатовано, що для забезпечення фінансової стійкості, конкурентоспроможності, високого рівня якості надаваних послуг закладів освіти України за умов систематичних організаційних, правових, економічних змін та реформ необхідно чітко, комплексно оцінювати рівень ефективності запровадження, реалізації новітніх методів системи управління економічною безпекою.

Ключові слова: освіта; економічна безпека; захищеність; загрози; управління економічною безпекою; заклади освіти.

Постановка проблеми. Діяльність закладів освіти (незалежно від їх рівнів, видів, величини), їх ефективне функціонування та перспективний гармонійний розвиток базуються на трьох ключових елементах: освіті, науці та управлінні [16, С. 15–17].

Останніми ж роками стан вітчизняної освіти характеризується значними різноманітними змінами, викликаними передусім систематичними процесами реформування. До проблем невизначеності, турбулентності додалися загрози, із якими раніше вітчизняна освітянська сфера ще взагалі ніколи не зустрічалася (зрозуміло, що із 2022 р. передусім вони були викликані воєнними діями).

Сучасні умови господарювання вітчизняних закладів освіти також характеризуються зростанням інтенсивності процесів

глобалізації, євроінтеграції, макро- та мікроекономічною нестабільностями, структурною незбалансованістю, зміною технологічних, соціальних укладів [17, С. 18–19]. Для закладів вищої освіти це означає можливе погіршення рівня фінансової стійкості, платоспроможності, може призвести до зростання рівня ризиковості діяльності, загроз тощо. Саме тому перед ними постає завдання забезпечення стабільності функціонування, ефективності діяльності за рахунок зваженого управління всіма процесами (навчальними, науковими, економічними, господарськими тощо). Особливо це стосуватиметься економічної безпеки закладів вищої освіти, оскільки несприятливі впливи потребують застосування інноваційних високоефективних інструментів протидії різноманітним загрозам економічній безпеці, формування (та за необхідності застосування) ефективної та дієвої системи заходів для їхнього попередження [17, С. 18–19], уникнення, адаптування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику формування системи управління економічною безпекою закладів вищої освіти в умовах турбулентності відображено в наукових роботах таких вчених, як: Александров В. [1, С. 156–164], Антонова О. [3, С. 88–96; 4, С. 203–205], Васильєв О. [5, С. 138–145], Васильчак С. [6, С. 149–153], Гріненко А. [7], Ємельяненко Л. [2], Козаченко Г. [12], Малий І. [2], Маринович В. [9], Мейта В. [5, С. 138–145], Михайлова Є. [10, С. 95–106], Олійник О. [11], Погорелов Ю. [12], Процикевич Н. [6, С. 149–153], Радіонова І. [2; 13, С. 3–7], Савастєєва О. [14], Снігир Л. [16], Сумбаєва Л. [15], Ткаченко Н. [13, С. 3–7], Труба В. [14], Тюленєв Г. [12], Ярославський А. [17], Ящук Т. [18] та ін. Безпосередньо дослідженнями управління економічною безпекою, заходів щодо його удосконалення займалися Антонова О. [4, С. 203–205], Васильєв О. [5, С. 138–145], Васильчак С. [6, С. 149–153], Гріненко А. [7], Козаченко Г. [12], Маринович В. [9], Мейта В. [5, С. 138–145], Погорелов Ю. [12], Процикевич Н. [6, С. 149–153], Снігир Л. [16], Сумбаєва Л. [15], Тюленєв Г. [12], Ярославський А. [17], Ящук Т. [18] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на значні здобутки у сфері управління закладами вищої освіти, недостатньо вивченим залишається процес управління економічною безпекою цих закладів, особливо за нестабільних умов господарювання, криз, турбулентності тощо.

Метою статті є дослідження проблем, вивчення та аналіз, оцінювання перспектив формування систем управління економічною безпекою вітчизняних закладів вищої освіти в умовах турбулентності.

Виклад основного матеріалу. Стабільне, ефективне, гармонійне

функціонування будь-якого закладу вищої освіти за умов ринкових відносин багато в чому залежатиме від наявності у ньому надійної системи економічної безпеки. Запорукою зростання потенціалу закладів вищої освіти, зокрема й економічної його складової, ключовою передумовою для їх ефективної діяльності, розвитку виступає розроблення та застосування системи оцінювання рівня економічної безпеки, механізму управління економічною безпекою [17, С. 18–19].

Надзвичайно стрімка динаміка сучасного суспільства, нарощування значення науки, освіти, науково-технічного прогресу, глобалізації, інформатизації зумовили ускладнення соціально-економічної реальності, формування нового типу людської цивілізації [7, С. 22–23]. У зв'язку із цим з'являються все нові виклики та загрози (небезпеки). Під їх впливом актуальність проблеми безпеки усіх сфер життєдіяльності людини (зокрема і в освітянській сфері) набуває особливого значення.

Сучасний етап генезису цивілізації актуалізує усвідомлення, що основним сенсом «існування суспільства є не лишень задоволення все наростаючих матеріальних, духовних потреб, але й застосування універсального підходу до забезпечення загальної безпеки життєдіяльності» [7, С. 22–23], економічного елементу.

Економічна безпека важлива в усіх сферах життєдіяльності, однак побудова систем управління нею дещо відрізняється для кожної із них.

Ключовими об'єктами ринку освітніх послуг, що стосуються сфери економічних відносин, зокрема і економічної безпеки, і які потребують детального дослідження, є [18, С. 42–43]: попит на освітні послуги; пропозиції надання освітніх послуг; межі ринку освітніх послуг, його відокремлених сегментів; місткість сегментів; маркетингове середовище; кон'юнктура освітніх послуг; рівень конкурентоспроможності закладів вищої освіти, їх освітніх послуг; поведження закладів вищої освіти на конкретному ринку освітніх послуг, його сегментах; посередництво на ринку освітніх послуг; стратегії розвитку закладів вищої освіти; правове поле надання освітніх послуг тощо. Після становлення ринкової економіки в Україні, її поступове реформування зазнали трансформації не лишень виробничо-господарські системи, але й заклади освіти (в т.ч. й вищої). Ключовим елементом трансформування виступив перехід від адміністративних методів управління до економічних [18, С. 50–52]. Їх ефективно застосування дозволило забезпечити належний рівень

конкурентоспроможності закладів вищої освіти, посприяло повнішому задоволенню потреб в отриманні високоякісних освітніх послуг [18, С. 50–52].

Ключовими трендами завдяки реорганізації саме економічного механізму управління розвитком вітчизняної системи вищої освіти стали [18, С. 50–52]: розширення самостійності закладів вищої освіти завдяки децентралізації, що сприяло ефективнішому використанню матеріально-технічних, фінансових та інших ресурсів; встановлення вартості освітніх послуг; розширення видів та методів стимулювання науково-педагогічного та допоміжного персоналу, інших співробітників; підвищення рівня задоволеності потреб у кваліфікованих працівниках тощо. Водночас ці тенденції (передусім підготовка кваліфікованих кадрів) посприяли розвитку конкурентоспроможності економіки нашої країни. Адже, як вказано у дослідженнях вітчизняних науковців (Радіонова І., Ткаченко Н.), «існує прямий зв'язок між змінами загального освітнього рівня населення та темпами економічного росту країни» [2; 13; С. 3–7; 18, С. 99–100].

Поняття «економічна безпека» прийнято розглядати в якості практичного використання принципів сучасних систем управління (менеджменту), своєчасного реагування на зміни зовнішнього середовища, системного підходу, для визначення швидкості, адекватності, ефективності реагування. Це забезпечуватиме адаптування вітчизняних закладів вищої освіти до турбулентних умов їх функціонування [17, С. 24–26]. Економічна безпека закладів вищої освіти виступає «захищеністю» їх діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, «спроможністю» швидко усувати різноманітні загрози, пристосуватися (адаптуватися) до наявних умов, що не позначатимуться негативно на їх діяльності [5, С. 138–142; 17, С. 24–26]. Забезпечуючи національну безпеку, суспільство намагається зберігати контроль над процесами власного розвитку, керуючи ходом історії [1, С. 157; 2, С. 205; 18, С. 24–25]. Саме вища освіта повинна виступати творчою, прогресивною, інноваційною субстанцією для передавання постійно зростаючого багажу знань, умінь, досвіду [1, С. 157; 2, С. 205; 18, С. 24–25]. Заклади вищої освіти повинні ефективно сприяти розвитку сфери освіти з метою орієнтування на майбутнє, ефективно моделюючи майбуття [1, С. 157; 18, С. 24–25]. Саме рівень розвитку освітньої і наукової сфер визначає освітній потенціал країни. Ефективність його використання відобразатиметься у можливості генерувати нові ідеї, використовувати їх для забезпечення економічного росту за

допустимого рівня економічної безпеки [2, С. 205; 18, С. 24–25].

Для забезпечення необхідного рівня економічної безпеки закладу вищої освіти доцільно формувати та систематично розвивати систему управління економічною безпекою вітчизняних закладів освіти, що базується на тріаді ключових індикаторів (рисунок).

Рисунок. Пропонована система управління економічною безпекою вітчизняних закладів освіти, що базується на тріаді ключових індикаторів
Джерело: сформовано на основі [6, С. 149–153; 12, С. 71–129]

Слід констатувати (рисунок), що необхідним є дотримання вказаних етапів при формуванні економічної безпеки вітчизняних закладів освіти. Всі вони повинні базуватися на тріаді ключових індикаторів (фінансовій стійкості, конкурентоспроможності, якості). Стосовно зворотного зв'язку, то він надзвичайно важлива ланка вказаного процесу, адже саме на основі виявлених під час моніторингу, оцінювання та контролю відхилень у сфері економічної

безпеки закладу вищої освіти необхідно реагувати та враховувати їх у подальшій діяльності, управлінні економічною безпекою тощо.

Висновки. Задля забезпечення фінансової стійкості, конкурентоспроможності, високого рівня якості надаваних послуг закладів освіти України за умов систематичних організаційних, правових, економічних змін необхідно чітко, комплексно оцінювати рівень ефективності запровадження, реалізації новітніх методів системи управління економічною безпекою. Необхідно також оцінювати рівень їх конкурентоспроможності, вплив на економічну та інші види безпеки. Вказане підвищуватиме рівень результативності, ефективності закладів вищої освіти, сприяючи підготовці кваліфікованого персоналу.

Перспективами подальших досліджень в цьому напрямі виступає детальне вивчення провідного досвіду передових зарубіжних закладів вищої освіти при формуванні, розвитку системи управління економічною безпекою закладів вищої освіти в умовах турбулентності та можливостей адаптування їх до вітчизняних умов та правових норм та інших особливостей.

1. Александров В. Освітня послуга: суть та моделі якості. *Освіта і управління*. 2006. № 1. С. 156–164. 2. Малий І., Радіонова І., Ємельяненко Л. Антикризове управління національною економікою : монографія. Київ : КНЕУ, 2017. 368 с. 3. Антонова О. М. Оцінка фінансової стабільності діяльності вищого навчального закладу. *Економіка*. 2013. Вип. 21. С. 88–96. 4. Антонова О. М. Функціонально-цільова модель системи керування економічною безпекою вищим навчальним закладом. *Нові технології в телекомунікаціях* : матеріали V Міжнародного науково-технічного симпозиуму 17–21 січня 2012 р. Київ. С. 203–205. 5. Васильєв О. В., Мейта В. І. Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць. 2013. Том 14. № 2. С. 138–145. 6. Васильчак С. В., Процикевич Н. В. Управління фінансовою безпекою підприємства. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2011. Вип. 21.18. С. 149–153. 7. Гріненко А. Ю. Удосконалення механізмів забезпечення економічної безпеки України: теорія, методологія, практика : дис. ... д-ра екон. наук : 21.04.02. Київ, 2021. 506 с. 8. Копитко М. І., Завербний А. С. Проблеми і перспективи формування конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств та вплив на його рівень системи управління персоналом. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2022. № 4 (80). С. 63–68. 9. Мариневич В. В. Конкурентний бенчмаркінг у забезпеченні економічної безпеки приватних закладів вищої освіти : дис. ... канд. екон. наук : 21.04.02. Київ, 2021. 10. Михайлова Є. SPACE-аналіз як інструмент для стратегічного розвитку закладів вищої освіти. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки*. 2024. Вип. 3(107). С. 95–106. 11. Олійник О. Соціально-трудові відносини як фактор привабливості країни для іноземних студентів. *Вісник Національного університету водного*

господарства та природокористування. *Економічні науки*. 2024. Вип. 3(107). С. 107–115. **12.** Погорелов Ю. С., Козаченко Г. В., Тюленев Г. Д. Економічна безпека у системі вищої освіти України: сутність та характер : монографія : в 3-х т. *Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство*. Луганськ : Промдрук, 2014. Т. 3. С. 71–129. **13.** Радіонова І. Ф., Ткаченко Н. О. Соціальний капітал у формуванні екстерналій освітньої сфери. *Економічний часопис XXI*. 2021. № 11/12. С. 3–7. **14.** Савастєєва О. М., Труба В. І. Фінансовий менеджмент в закладах вищої освіти: сучасний стан і площина вдосконалення. *Проблеми сучасних трансформацій. Сер. економіка та управління*. 2023. № 9. URL: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_9_2023. (дата звернення: 12.12.2024). **15.** Сумбаєва Л. П. Забезпечення економічної безпеки закладів фахової передвищої освіти : дис. ... канд. екон. наук : 21.04.02. Київ, 2021. 251 с. **16.** Снігир Л. П. Механізм забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів у сучасних умовах : дис. ... канд. екон. наук : 21.04.02. Київ, 2017. **17.** Ярославський А. О. Формування механізму управління економічною безпекою підприємств : дис. ... д-ра філософії : 051. Вінниця, 2020. 228 с. **18.** Ящук Т. В. Механізм фінансування закладів вищої освіти в умовах нестабільності ринку освітніх послуг : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Київ, 2019. 315 с.

REFERENCES:

1. Aleksandrov V. Osvitnia posluha: sut ta modeli yakosti. *Osvita i upravlinnia*. 2006. № 1. S. 156–164. **2.** Malyi I., Radionova I., Yemelienenko L. Antykrizove upravlinnia natsionalnoiu ekonomikoiu : monohrafiia. Kyiv : KNEU, 2017. 368 s. **3.** Antonova O. M. Otsinka finansovoi stabilnosti diialnosti vyshchoho navchalnoho zakladu. *Ekonomika*. 2013. Vyp. 21. S. 88–96. **4.** Antonova O. M. Funktsionalno-tsilova model systemy keruvannia ekonomichnoiu bezpekoiu vyshchym navchalnym zakladom. *Novi tekhnologii v telekomunikatsiiakh : materialy V Mizhnarodnoho naukovo-tekhnichnoho sympoziumu 17–21 sichnia 2012 r.* Kyiv. S. 203–205. **5.** Vasyliiev O. V., Meita V. I. Formuvannia systemy upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu promyslovykh pidpriemstv. *Ekonomichniy analiz : zb. nauk. prats.* 2013. Tom 14. № 2. S. 138–145. **6.** Vasylichak S. V., Protsykevych N. V. Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstva. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy*. 2011. Vyp. 21.18. S. 149–153. **7.** Hrinenko A. Yu. Udoshkonalennia mekhanizmiv zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka : dys. ... d-ra ekon. nauk : 21.04.02. Kyiv, 2021. 506 s. **8.** Kopytko M. I., Zaverbnyi A. S. Problemy i perspektyvy formuvannia konkurentospromozhnosti vitchyznianskykh promyslovykh pidpriemstv ta vplyv na yoho riven systemy upravlinnia personalom. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*. 2022. № 4 (80). S. 63–68. **9.** Marynovych V. V. Konkurentnyi benchmarkinh u zabezpechenni ekonomichnoi bezpeky pryvatnykh zakladiv vyshchoi osvity : dys. ... kand. ekon. nauk : 21.04.02. Kyiv, 2021. **10.** Mykhailova Ye. SPACE-analiz yak instrument dlia stratehichnoho rozvytku zakladiv vyshchoi osvity. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Ekonomichni nauky*. 2024. Vyp. 3(107). S. 95–106. **11.** Oliinyk O. Sotsialno-trudovi vidnosyny yak faktor pryvablyvosti krainy dlia inozemnykh studentiv. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Ekonomichni nauky*. 2024. Vyp. 3(107). S. 107–115. **12.** Pohorelov Yu. S., Kozachenko H. V.,

Tiulieniev H. D. Ekonomichna bezpeka u systemi vyshchoi osvity Ukrainy: sutnist ta kharakter : monohrafiia : v 3-kh t. *Systema ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo*. Luhansk : Promdruk, 2014. T. 3. S. 71–129. **13.** Radionova I. F., Tkachenko N. O. Sotsialnyi kapital u formuvannia eksternalii osvitnoi sfery. *Ekonomichni chasopys XXI*. 2021. № 11/12. S. 3–7. **14.** Savastieieva O. M., Truba V. I. Finansovi menedzhment v zakladakh vyshchoi osvity: suchasnyi stan i ploschyna vdoskonalennia. *Problemy suchasnykh transformatsii. Ser. ekonomika ta upravlinnia*. 2023. № 9. URL: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_9_2023. (data zvernennia: 12.12.2024). **15.** Sumbaieva L. P. Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky zakladiv fakhovoi peredvyshchoi osvity : dys. ... kand. ekon. nauk : 21.04.02. Kyiv, 2021. 251 s. **16.** Snihyr L. P. Mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky vyshchykh navchalnykh zakladiv u suchasnykh umovakh : dys. ... kand. ekon. nauk : 21.04.02. Kyiv, 2017. **17.** Yaroslavskyi A. O. Formuvannia mekhanizmu upravlinnia ekonomichnoi bezpekoiu pidpriemstv : dys. ... d-ra filosofii : 051. Vinnytsia, 2020. 228 s. **18.** Yashchuk T. V. Mekhanizm finansuvannia zakladiv vyshchoi osvity v umovakh nestabilnosti rynku osvitnikh posluh : dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.03. Kyiv, 2019. 315 s.

Mykoliuk A. M. [1; ORCID ID: 0009-0001-6490-4768],
Post-graduate Student,
Savina N. B. [1; ORCID ID: 0000-0001-8339-1219],
Doctor of Economics, Professor

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

PROBLEMS AND PROSPECTS OF FORMING A SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN CONDITIONS OF TURBULENCE

The article investigates the problems and prospects of forming a system for managing the economic security of higher education institutions in the context of turbulence. The extremely rapid dynamics of modern society, the growing importance of science, education, scientific and technological progress, globalization, and informatization have led to the complication of socio-economic reality and the formation of a new type of human civilization. The research methods used in the study were morphological, analytical, synthesis, etc. In this regard, new challenges and threats (dangers) are emerging. Under their influence, the relevance of the problem of security in all spheres of human life (including in the educational sphere) is of particular importance. The paper reviews the literature on this issue. Economic security is important in all areas of life. However, the construction of its management systems is somewhat different for each of them. The article analyzes the key

objects of the educational services market related to the sphere of economic relations, including economic security. The essence of economic security of higher education institutions is analyzed. A system for managing the economic security of domestic educational institutions based on a triad of key indicators is presented. It is stated that in order to ensure financial stability, competitiveness, high quality of services provided by educational institutions of Ukraine in the context of systematic organizational, legal, economic changes, it is necessary to clearly and comprehensively assess the level of efficiency of introduction and implementation of the latest methods of economic security management system. The key trends that have emerged due to the reorganization of the economic mechanism for managing the development of the higher education system are highlighted. To ensure the required level of economic security of a higher education institution, it is advisable to form and systematically develop a system for managing the economic security of domestic educational institutions based on a triad of key indicators. In order to ensure financial stability, competitiveness, and a high level of quality of services provided by Ukrainian educational institutions in the context of systematic organizational, legal, and economic changes, it is necessary to clearly and comprehensively assess the level of effectiveness of the introduction and implementation of the latest methods of economic security management.

Keywords: education; economic security; security; threats; economic security management; educational institutions.

Отримано: 21 січня 2025 року
Прорецензовано: 26 січня 2025 року
Прийнято до друку: 28 березня 2025 року